

Survakarid, kukerid ja teised¹

Mare Kõiva, Andres Kuperjanov

Sissejuhatus

2010. aasta jaanuaris oli meil võimalik Eesti Kirjandusmuuseumi ja Bulgaaria Teaduste Akadeemia Folklooriinstituudi ühisprojekti raames osaleda vaatlejatena ja jäädvust¹ada oma töö tarbeks Lääne-Bulgaarias Perniku linnas toimunud Bulgaaria üht kõige pikema ajalooga, arvukate osavõtjatega, vanimat ja tuntuimat maskeerimisfestivali. Rahvusvaheline *Surva* festival toimub jaanuari viimase nädalavahetuse kahel või kolmel päeval. 2010. aastal osales maskeerimisüritusel üle 6000 registreeritud osavõtja ehk 90 rühma kõigist Bulgaaria piirkondadest ning külaliserühmad Euroopast, Aasiast ja Aafrikast.

Olime festivalil vaatlejatena, jäädvustades toimuvat paralleelselt videos ja fotodena. Jälgisime peamiselt kahepäevast maskeeritute rongkäiku läbi linna, mis kestis mõlemal päeval kella kümnest kuueni. Maskeeritute rongkäik kulges Perniku Ajaloomuuseumi juurest kesklinna, sealt vabalavale ja kultuurimajja, liiguti žüriini ning mindi lühiesinemise järel ennast vabalavale näitama. Tegutsesime peamiselt välisruumis, tänaval, olles osa tuhandetest pealtvaatajatest, ja järgnesime meeldinud rühmadele. Ajutiseks hingetõmbe- ja soojenduspaigaks oli meile ajaloomuuseum, kus käisid rõivaid ja maske kohendamas ka linlastest maskeeritud.

Ajaloomuuseum on üks korraldavaid institutsioone, mis andis võimaluse tutvuda muuseumi teadlaskonnaga, samuti töötab seal meie võtmeinformant Nikolai Sivkov, muuseumi ekspositsiooniosakonna juhataja. N. Sivkov on aastakümneid perniklane, olles nii ameti tõttu kui ka huvist pidevalt festivaliga seotud olnud.

[1] Välitöid ja artikli valmimist toetasid Eesti Kultuurkapital, Eesti Teadusfondi grant 8137 „Kultuuriprotsessid Interneti kogukondades. Narratiivid, väärtushinnangud ja kohalooe”, sihtfinantseeritud projekt 0030181s08 („Folkloori narratiivsed aspektid”), Eesti ja Bulgaaria Teaduste Akadeemiad, tulemused on seotud Eesti ja Bulgaaria bilateraalse projektiga „Folklore and Dynamics of Identities in United Europe – the Case of Bulgaria and Estonia”.

Foto 2. Külamehed omavahel.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

Maskeerimine, eriti loomamaskide kandmine kuulub vanema ja mitmekülgsema semantikaga kultuurinähtuste hulka. Seda on tõlgendatud kui fertiilsusrituaali, esivanemate kultust ja surnud sugulastega suhtlemise näidet, kui initsiatsiooniriitust, kui võimusuhetede realiseerimiseks, kui oluliste müütide etendamist ja neis sisalduvate invariantsete sõnumite vahendusel vaimolenditega kontakti loomist, kui lihtsalt meelelahutust jne. Uurijaid on intrigeerinud asjaolu, et paljudes piirkondades maskeerisid mehed, kelle käitumine ja rõivastus eristus samal pühäl ringiliikunud üksikutest andide palujatest ja lastest; samuti on paljud neist seadnud oma uurimismetoodika aluseks meeste- ja naistepühade vastandamise.

Artiklis vaatleme talvist maskeerimist Bulgaarias Perniku piirkonnas koos paralleelidega mujalt Bulgaariast, lähinaabritelt ja Euroopa laiemast kontekstist. Vaatluse all on külakombestiku adapteerimine linnakeskkonda ja festivali formaati, sellega kaasnenud muutused ja erijooned: maskid ja karakterid, sugupoolte esindatus, vanuserühmad, maskeerimispeo ökonomika, sise- ja välisruumide kasutamine.

Maskeerimiskomme külas

Maskeerimistraditsiooni vanust Euroopas on keerukas täpselt määrata, aga kindlasti kuulub see vanimate tavade hulka. Näiteks Bulgaarias, Sofias põhja pool Be-

logradtšiku linna lähedal Magura koopa joonistel arvatakse olevat kujutatud tantsivaid maskides inimesi ja nende jooniste vanus ulatub kuni 12 000 aastani (Nikolova 1995). Samuti on leitud maske kandvate meeste kujutisi neoliitilistel kaljujoonistel, näiteks ka Äänisjärve (Onega) kaldal olevatel petroglüüfidel.

Meie vaadeldavate talviste ja varakevadiste maskeerimisrituaalide sümboolne tähendus on seotud aastalõpu ja uue aasta algusega ning looduse läheneva ärkamisega. Need rituaalid peavad tagama rikka saagi, tugeva tervise ja viljakuse inimestele ning kariloomadele. Samuti on maskeerimiskombe oluline eesmärk kurjade vaimude eemalepeletamine.

Maskeerimispuhad on Euroopa riikides tänaseni laialt levinud, tähtpäeval ja maskikandjatel on hulgaliselt lokaalseid nimetusi ja erijooni, kuid ka palju sarnast läbi ajastute. Näiteks Hannersi kroonika kirjeldab kuningas Henry jõulupidustusi Dublinis 1172. aastal „... sport, lõbustused, ja pidev *musicke*, maskeerimine, sanditamine ja veidrad etteasted, ja kuld, ja hõbe, ja mitmesuguseid plaate, kauneid ornamente, maitsvaid toite...”. Ulsteri maskeerimiskombestikku on väidetud 2500 aasta vanuseks. Iidsetes Ulsteri annaalides on mainitud mehi pikkades koonilistes maskides olevat Emain Macha kuninglikus kindluses elava kuningas Conori peamiste lõbustajatena (Haggerty 2011).

Suurem osa maskeerimistest toimub perioodil hilissügisestest pimedatest aegadest kuni lihavõttepühade lõpuni. Ehkki tegemist on ilmselt kristluseelse kombestikuga, langeb kaasajal sanditamine väga mitmesuguste pühakute päevadele. Protestantlikus Eestis on näiteks tänaseni levinud mardi- ja kadrisandid, aga ka jõulu- ja uusaastasandid. Neist viimasest on tuntum *jõulusokk* (skand *Julbock*) ja *näärisokk*, millest Soomes on kujunenud jõuluvana nimetus *joulupukki*. Eestis on sanditatud ka muudel pühakupäeval, näiteks Lääne- ja Põhja-Eestis talvisel tabanipäeval (7. jaanuar), mis seondus eelkõige hobustega ja ulatus Eestisse Skandinaaviamaade germaani mõjude tõttu. Tabanisantide komme on laiemalt levinud Soomes.

Kukerid (кукери), uusaasta alguses ringiliikuvad kostümeeritud mehed, kannavad Lääne-Bulgaarias nimetusi *survakari*, aga ka *startsi*, *tškari*, *vasilitšari*, *babugeri* jne (MacDermott 1998). Keha katva kostüümi juurde kuulub (mõnikord kahenäoline) puidust loomamask ja vööle kinnitatud suured kellad. Tõenäoliselt Traakia algupäraga tegelaskuju on laialt tuntud: *kurenty* (Sloveenia), *zvončari* (Horvaatia), mis tähendavad kella(meest), neile sarnanevad veel *busós* (Ungari) ja *brezaia* (Munteenia Rumeenias); *capra* (Moldova), *cerbul* (Bukoviina) ja *turca* (Transilvaania) on samalaadsed eesti jõulusoku või näärisokuga. Karvases kostüümis loomamaskide kandjaid on nt peetud Balkani regioonis ka Dionyose kehastuseks. Kreekast on praeguste *kukerite* tegevusele sarnast etendust fikseeritud juba antiikajal – dionüüsiad on suuresti kogu karnevalikultuuri alustala (Mask 2006). *Survaga* samal ajal toimuvat ja *kukeritega* sarnanevate tegelastega maskeerimisfestivali tähistavad näiteks kreeklased Sohoses Thessaloniki piirkonnas.

Sanditamisel esineb mitmel tasemel tegevuskripte ja tegelasi. Moodsamate skriptide tegelasteks on võitlejad (nt Briti versioonides pühak ja Türgi kuningas), perekond, vastasooks riietunud isikud (naisteks rietatud mehed ja vastupidi), (nõid) doktor, papp, kindral vms kõrgem sõjaväelane, kelle etteastete juurde kuuluvad lühidialoogid ja (pantomiimidega) lühemad tegevusepisoodid. Vanemat kihti esin-

Foto 3. Kõige tavalisemad kukerid – loomanahad ümber, kellad võöl ja vahel ka loomasarvedega maskid.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

davad loomamaskid, nagu karu, kes liigub koos karutaltsutajaga; toonekurg, mitmed karvased ja sarvilised tegelased (vrd Iirimaa lihavõttesantide rühma koosseisut *Pace Egg plays* (Cass 2004)). Oma tegelastelt ja tegevuskriptidelt on sellised etendusd ja maskeerimised sarnased Eesti mardi- ja kadrisantide pererahvale esitatud pisetendustega, ehkki meil on eelistatuim esinimine rändava perekonnana, kelle saatjaskonda kuuluvad mitmesugused loomad ja linnud.

MacDermott (1998) jagab Bulgaaria peamised tegelaskujud kahte liiki. Esimesed on kindlateks karakteriteks riietunud tegelased (vana mees, vana naine, pruut, neile lisaks karu ja karuvalvur, kaamel ja araablane, soldat või politseinik, doktor, preester jne). Vanamees on juht, ta kannab räbaldunud riideid ja pulstunud mütsi, tal on kaasas puust ja punaseks värvitud loomanahka mähitud fallos. Teise liiki kuuluvad animalistlikud maskeeritud, kus mehed on kaetud loomanahkadega ja kannavad puitkeppe ning mitmes suuruses lehmakelli.

‘Mustade päevade’ (*Mrusni dni*, õigeusu jõulude ja kolmekuningapäeva vahele jääv kriitiline periood) ajal käivad külagrupid läbi kõik majad külas; kuna külad on suured, siis kestab maskeerimine päevi. Kõige tavalisem maskeerimisaeg on õigeusu uusaasta (14. jaanuar). Survakaride rühm alustab oma rännakut protsessiooni juhi kodust, kes tavaliselt osaleb ‘vana mehena’. Lärmakas, hüüete, loomahäälte, näugumiste ja rütmiliselt kolksuvate kelladega rongkäik liigub majast majja, kusjuures

Foto 4. Vanemate maskitüüpide hulka kuuluvad karu ja toonekurg, samuti künnihärjad.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

enamik majapidamisi on nende tulekuks valmistanud kingitusi ja ande, uskudes, et nad võivad eemale hirmutada kriitilisel perioodil ringi hulkuvat kurja ja tuua majapidamisele õnne. On huvitav märkida, et ainult mõned seltskonnast sisenevad majja, põhiline tegevus – tantsimine, naljatamine ja mitmesuguste rollidega lühietendus – toimub õues.

Pernik festivalilinnana

Karnevalid ja festivalid olid keskaegse ja varauusaegse kultuuripildi oluline osa, 19. sajandil ja 20. sajandi alguses kujunesid festivali aluseks rustikaalsed kalendritavad ning need adapteeriti linnakultuuri (vt ka Tsankova 1995). Moderniseeruva ühiskonna vajadus küla või linna kui tervikut liitvate riituste ja ühenduste järele andis pärast Teist maailmasõda maskeerimistavandi kaudu võimaluse liita (noorte) meeste rühmad kollektiiviks ning tagas neile avaliku esinemisväljundi. Maskeerimistavand Balkanil ja lähiümbruses tähendab enamasti kogu keha maskeerimist spetsiaalsetest jalanõudest jalgu ning keha katva kostüümini, samuti suurt maski pea katmiseks, vööd kellade kinnitamiseks ja metallist vöökellasid, mille suurus ulatub karjakellast väiksema kirikukella mõõtmeni. Juba ainuüksi maskide valmistamine on professionaali töö (Sloveenia kohta vrd Fikfak et al. 2003), maskide ning kellade säilitamine nõuab ruumi ja hoiutingimusi ja õige kellahelina rütmi saavutamise treenimist. Niisiis on vaja tervet tugisüsteemi ja järjepidevat hoolt, pole võimalik lihtsalt poest läbi hüpates tänavale esinema minna ega rühmaga liituda. Just

maskide ja kostüümide keerukus toetab püsirühmituste kujunemist. Sama loomulikult eeldab see nooremate meeste olemasolu külas. Samas pakub maskeerimine esinemisvõimalusi ka Bulgaaria kuulsatele külamuusikutele ja nende orkestritele; festivalilahendus aga rakendab ürituse liberaliseerumise tõttu kohalikke isetegevuslikke laulu- ja tantsuansambleid.

Rohkem kui poolsajandi pikkuse ajaloo jooksul on Bulgaarias maskeerimisfestivali keskuseks arenenud mitmed külad ja linnad. Neist suurim ja vanim keskus on pika ja kuulsusriikka ajalooa Lääne-Bulgaaria tööstuslinn Pernik (umbes 40 km Sofiast, 91 883 elanikku 2006. aastal). Pernik asub Struma jõe mõlemal kaldal Perniku orus Viskjari, Vitoša ja Golo Bardo mägede vahel. 6000 aastat tagasi rajatud Traakia kindlusest kujunes hiljem Rooma asula ning 9. sajandi alul sai sellest Bulgaaria impeeriumi tähtis kindlustus. Arvatakse, et Perniku nime algupära on seotud slaavi jumalanimega Perun, millele on liidetud slaavi kohasufiks -nik (või -ik). 11. sajandil oli kohaliku aadliku Krakra valitsetud Pernik tähtsaim Bulgaaria kindlus sõjas Bütsantsi impeeriumiga.

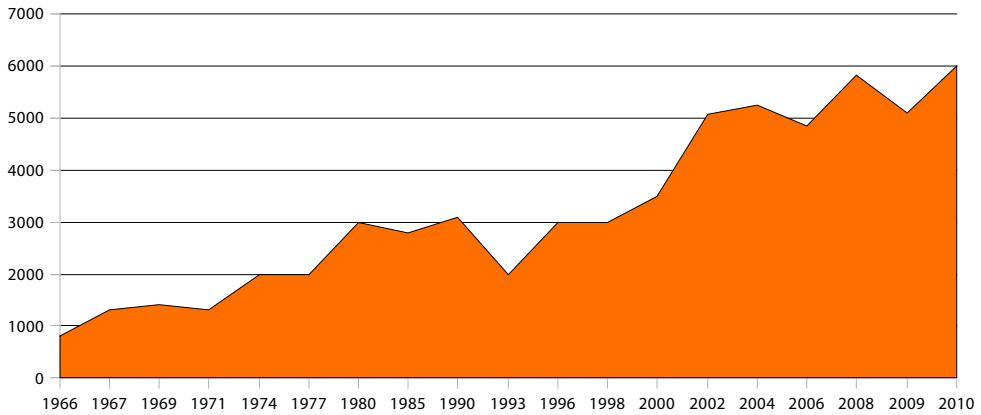
Aastail 1396–1878 oli Pernik Ottomanide valdustes. Väikese karjakasvatuskülana püsinud paik arenes 1920. aastatel kiirelt kohalikuks söekaevanduse ja rasketööstuse keskuseks. Alates 1929. aastast on Pernik linna õigustes ning alates 1958. aastast rajoonikeskus.

Esimene Surva rahvusvaheline maskeerimisfestival toimus 16. jaanuaril 1966, olles vanim sarnane festival Bulgaarias ning ühtlasi tööstuslinna tähtsaim kultuurisündmus.

Kuupäev	Nimetus	Kirjeldus	Osalejaid
16.1.1966	Talvekarneval	osalesid ainult Perniku regiooni rühmad	800
15.1.1967	Teine rahvuslik kukerite ja survakaride ja nende iidsete kommetega seonduvate kevadlaulude ja tantsude festival – Pernik `67	rühmad mitmelt poolt riigist	üle1300
19.1.1969	Kolmas rahvuslik kukerite ja survakaride ja nende iidsete kommetega seonduvate kevadlaulude ja tantsude festival – Pernik `69	rühmad mitmelt poolt riigist	üle 1400
17.1.1971	Neljas rahvuslik kukerite ja survakaride ja nende iidsete kommetega seonduvate kevadlaulude ja tantsude festival – Pernik `71	rühmad mitmelt poolt riigist	üle 1300

Nagu eelnevast tabelist näha, muutus festival kiirelt üleriigiliseks ürituseks, kuid oli juba oma algusaastatel rikkaliku ja stabiilse osalejate arvuga, mis järgnevatel kümnenditel hakkas veelgi kasvama (vt joonis 1), jõudes 21. sajandil 6000 osavõtjani. (http://www.surva.org/Istoria_Eng.html)

Osavõtjate arv

Joonis 1. Osavõtjate arv on seni näidanud ühtlast tõusutendentsi, märgatav platoo ja isegi arvestatav osavõtjate arvu langus on täheldatav 1990. aastate üleminekuperioodil. 2000. aastatel ametlike osavõtjate arv peaaegu kahekordistus.

1985. aastal saavutas festival rahvusvahelise sündmuse staatuse, sest esinema kutsuti juba rühmasid teistest riikidest (Bokova 1999). 1995. aastal arvas Euroopa Karnevalilinnade Föderatsioon (*The Federation of European Carnival Cities*) Perniku linna oma täisliikmeks. 2009. aasta juunis kuulutati Pernik Euroopa survade ja maskeerijate pealinnaks (Surva Festival). 2010. aasta festivalikonkursil osales 6000 inimest, ligikaudu 90 rühma igast Bulgaaria folklooripiirkonnast, samuti oli mitmeid grupe Euroopast, Aasiast ja Aafrikast.

Festival kujutab endast suuremat kultuurilis-majanduslikku tervikut. Traditsiooni järjepidevuse huvides toimub ürituse ajal näiteks kultuuripalees konverents, mis aastal 2010 oli pühendatud teemale „Maskeraad – Bulgaaria festivalid ja karnevalid“; samuti leidis noortekeskuses aset töötuba, kus parimad maskimeistrid õpetasid traditsiooniliste maskide valmistamist. Festivali võitjate ja veteranide jaoks oli esinemisvõimalus fotostuudios ning kell 19 algas rühmadele kultuuripalees „Sõpruse öö“. Pernikus olid festivali ajal kogu öö tasuta avatud muuseumid, galeriid ja keskaegne Krakra kindlus, kuhu tegelikult pääseb kogu aeg tasuta vaatama, ning samuti muu festivali tugistruktuur.

Festivali seminaride ja konverentside tulemusena on ilmunud rida publikatsioone (Bokova 1995; Kraev, Bokova 1999; Bulgarski folklor 2000 jt), mistõttu see on paremini uuritud rahvaluulenähtus Bulgaarias, kuid maskeerimise fenomeni on käsitletud mõistetavalt ka laiemas folkloori (MacDermott 1998) ja sotsiaalpoliitilises kontekstis (Creed 2010).

Festivali tegelased ja kostüümid

2010. aastal oli meil võimalus lähemalt jälgida mitmete konkreetsete tegelaste ja rühmade käitumist publiku ees. Kostüüm ja mask on osavõtja oma rahakoti peal, igauks vaatab, kui palju ta oma eelarvest saab maskeerimise peale kulutada. MacDermotti külamaskeerijate rollijaotus kehtib enamasti ka linnas, kuid täiendavalt esinevad veel mõned ainult animalistlikest maskidest koosnevad maskuliinsed rühmad. Kostüümid ja maskid varieeruvad väga tugevalt. Enamasti on *suroakarid* riietatud peast jalataldadeni pulstunud kitse- ja lambanahkadesse, neil on loomakolpadest ja sarvedest sarvilised ja naturalistlikud maskid. Teine levinud viis on üleni riietuda punastest, punastest ja valgetest, rohelistest või rohelistest, valgetest ja võib-olla lisaks ka punastest puuvillariide ribadest kostüümidesse. Mõne rühma kostüümid olid tõeliselt vikerkaarevärvilised. Sellised maskid ja kostüümid on

Foto 5. Perniku piirkonnale tüüpilised kõrged maskid.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

üldiselt stereotüüpsed, ilma eriliste spetsiifiliste lisanditeta. Küllalt populaarne maskitüüp kujutab endast kõrget nahaga kaetud koonust või veelgi fantastilisemaid vorme. Üsna tüüpilised on *suroakaride* hiiglaslikud peakatted, sageli on need kõrgemad neid kandvatest meestest, nii et maskeeritu kõrgus võib ulatuda isegi ligi kolme meetrini, ja nad koosnevad kandilistest, elliptilistest või püramidaalsetest sulgede ja nahkadega kaetud raamidest.

Väidetavalt on maskikonstruktsioonid kasvanud iga aastaga järjest suuremaks. Nikolai Sivkov juhtis meie tähelepanu ajalehe artiklile, kus arutleti selle üle, et festivali maskide tõttu ei jätku Perniku piirkonnas enam kanu ega kanasulgesid.

Loomulikult olid paljudel rühmaldel lisaks kellakandjatele kaasas ka konkreetsete tegelaskujud, kellest oli juttu külamaskeeritute puhul, kuid linnas olid sagedamini märgatavad karakterid sõjaväelane, pruutpaar, preester ja arst. Osalt kajastati kergesti imiteeritavaid ameteid ja tegelasku-

jusid, nagu kurat, mingi valitseja, kingsepp, rätsep, nõid, ema või naine titega jmt.

Paljud karakterid etendasid esinemisjärge oodates, osalt ka enne konkursižürii ette astumist või esinemise ajal pisisketše (vt veel Kraev 1999). Näiteks põhjustas furoori ja naeru soldat, kes viskus maanteele kõhuli, asus püssiga publikut sihti-

ma ja imiteeris tulistamist. Sõduritel, kindralitel ja politseinikel oli sagedasti lisaks mõõgale või püssile kaasas vile, millega juhiti rühma liikumist ja mis oli omaladne muusikaline element – sellega tõrtsutati meloodiaid.

Trankova kirjeldab maskeeritute tegevust värvikalt, andes ühtlasi põhjendamatult hinnangu maskeerimistüüpide ja rahvusluse seoste: „Kukeri’te rongkäigus on õigeusu „papp” ja musulmani „derviš”, kes panevad päeva jooksul paari igaüht, kes sattuvad nende käeulatusse. Türgi „kaadi” (kohtunik) mõistab õigust ja „hratšarid” (türki maksukogujad) jälitavad kujuteldavaid rahaallikaid, kelle ainsaks pääsuks on neile kõrtsis joogid välja teha. Samal ajal jalutavad ringi kaltsu„lapsi” kandvad „mustlased”, kes „vaatavad kätt” ja üritavad „varastada” ükskõik mida nad saavad; „karuvalvur” tantsitab oma „karu” ja „araablane”, seda sõna kasutati vanasti tumedanahaliste kohta, „hirmutab” lapsi. (Trankova 2007) Niipalju siis Bulgaaria tolerantsusest teiste suhtes.

Huvitavad üksikkarakterid olid festivalil vanemate maskeerimistavade hulka kuuluvad mustanahalised tegelaskujud, kellest üks esines pikakasvulise kirevas ülikonnas mehana; ühe maskeerimisvõttena olid esindatud ka mustad laigud põskedel või üksnes värvitud näod, mis asendaski kostüümi (olid nii puna- kui mustanäolised). Tihti kuulus meesterühma juurde veel pruutpaar, kusjuures pruut oli enamasti naiserõivastes ja pikajuukselist parukat kandev noormees, samas liikus rahvahulgas paaristikku või üksikuna teisigi väljakutsuvas rõivas naisteks riietunud noormehi, osa neist etendas kõlvatute kommetega naisi. Selline vastassooks riietumine on samuti üks vanadest võtetest, võimaldades algselt meesterühmal (sama toimus ajalooliselt teatriski) mängida naistegelasi ja luua sellega samas kerge koomilise konfliktsituatsiooni.

Enamasti kuulus rühma veel preester, kes õnnistas pruutpaari ja pealtvaatajaid, doktori rõivais isikud, kes tervendasid haavatuid ja surnuid jne. Vahetevahel kandis maskeeritud mehed kandraamid ringi nn haavatuid.

Festivalikultuuri uuendusena on rühmadega liitunud rahvatantsijad, maskikandjate seas on naised ja lapsed. Osa noori naisi karikeeris ja etendas naistegelasi: medõed, rinnakad näokattega araablased. Osa naisi oli maskeerunud meestegelas- teks, suurem osa kandis survakari tüüpikostüümi ja kellasid (nt Jelov Doli grupp).

Populaarsetest kujudest oli sagedane surm mõõgaga, erinevad kuradid ja kuradikesed (viimane oli ka maskeerunud pealtvaatajate hulgas populaarne figuur). Märkimisväärne oli ajastukohaste fantaasiategelaste osakaal: vampiirid, Dracula, näkid, aga ka erinevad fantastilised loomad ja ebaloomad (mitmekesised karvased hobused, eeslipeaga olendid), kellest uhkemate sekka kuulusid kümne peaga krokodillilaadsed elukad. Muidugi olid kasutusel realistlikud loomamaskid, samuti klassikalised maskeerimisviisid, kus kaks suuremõdulise teki alla varjunud meest etendasid hobust või mees etendas hobust ja ratsanikku.

Loomadega seotud maskidest oli kahtlemata populaarseim karu, keda saatis karutaltsutaja. Karud kukerpallitasid ja tormasid võimalusel publiku sekka, mille eest neid hoidis tagasi taltsutaja, kelle ülesanne oli ühtlasi üleemeeliku looma karistamine piitsuga. Kui mustlane ja ennustaja olid ja on tänaseni tüüpilised maskeerimistegelasel, siis Radomiri mustlasrühma tüdrukutel oli võimalus mängida iseennast.

Foto 6. Radomiri mustlastüdrukud esinemisjärge ootamas.
Foto Andres Kuperjanov 2010.

Sugu ja iga

Paljud algselt ainult meeste või naiste kombed liberaliseerusid 20. sajandi jooksul ühisüritusteks. Sama tendents iseloomustab ka Perniku maskeerimisfestivali ja on selle edu üks põhjuseid. Esimese liberaliseerumismärgina on rühmadega liitunud konkursitingimuste tõttu tantsijad ja lauljad, ehk arvukalt noori naisi ja tüdrukuid. See pole siiski ainus liberaliseerumismärk – meesterühmades löövad kaasa naised, kes kannavad samasuguseid karvaseid või riideribadest täiskostüüme koos vöökelladega. Naised võtavad osa oma rühmadega, kus mehed on vähemuses, samuti on tavaline, et noored naised liiguvad rühmiti või paarikaupa, olles maskeerunud loomtegelasteks, ametimeesteks, aga ka noorteks ahvatlevateks seksikateks naistegelasteks.

Vastassooks riietumine kuulub vanemate rituaali- ja draamaelementide hulka. Ühtlasi võimaldab see vastassugupooli paremini parodeerida ja tuua sisse huumorielemente. Siinjuures oleme veendunud, et igasugused homoerootilised tõlgendusd vastassugupoole etendamise kohta on naiivsed ning arhailised.

Liberaliseerimisilmingud on kaasa toonud ka noorte- ja lasterühmade osalemise, nt olid juba 10-aastased ja veidi vanemad poisid osalemas oma maskeerimisrühmadega, olles täiskasvanutele sarnaselt loomanahksetes maskides ja karjakelladega ehitud. Maskide ja kelladega poisilapsi oli palju kaasas ka isadega – siis nad liikusid täiskasvanuterühmaga koos, hoides isa lähedusse.

Maskeerimiskombel pole tänases kultuuripildis ka vanuselisi piiranguid, st kunagisest vallaliste noormeeste pühast on kujunenud sugupõlvi ja üht piirkonda ühendav sündmus. Näiteks Simitli festivalil oli noorim registreeritud osaleja ühe- ja

Foto 7. Maskeeritute seas on naisteks riietunud mehi, naiskuradeid ja kukeriperekondi.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

vanim 85-aastane (BGNES 2011). Osavõttu piirab pigem füüsiline vorm ja vastupidavus, sest pikka aega talvetingimustes rongkäigus osalemise, konkursil esinemise ja vabalava ning õhtukontsertide kõrval on maskeerimisfestivali paik, kus pikalt suheldakse rasketes maskides ja kostüümides.

Festival seest ja väljast

Lugedes ülevaadet Pennsylvania maskeerimismuuseumist ja maskeerimistavadest, torkas silma selle eelarve: üks miljon dollarit, mis jagunes turvakuludeks ja 350 000 dollari suuruseks preemiafondiks (Mummers 2011).

Perniku festivalil turvajad ja politseinikud eriliselt silma ei torganud, ehkki korralvurid olid olemas, takistades nt uudishimulikke pealtaatajaid tänavale valgumast ja maskeerimisrongkäigu teed tõkestamast.

Hoopis märgatavam on festivali kaubanduslik külg – festival toob linna juurde lisaks 6000 maskeeritule tuhandeid inimesi väljastpoolt linna, mis on tegelikult märgatav koormus linna infrastruktuurile, kuid teiselt poolt ka teatav sissetulekuallikas. Täpsemaid majandusandmeid ei õnnestunud leida, kuid isegi põgusa vaatlusega võis täheldada festivali tõttu elavnenu kaubandusel.

Kohvikud ja söögikohad, nagu kauplusedki olid avatud, samas oli käigus rohkesti ajutisi väligrillimispaikasid, snäki- ja õllemüügikohti. Festivali tõttu olid üles seatud maiustuste, mänguasjade, õhupallide ja suveniiride müügilauad. Osa neist müütas *kukerite* suuremaid või väiksemaid kujakesi ja karjakellasid. Aga olulised

Foto 7. Festivali puhul avati ajutised söögi- ja joogikohad.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

olid ka müügipunktid, kust sai endale osta odava värvilise paruka, elementaarse maski või mõne suurema *halloweeni* maski (surnud, kuradid, nõiad), juuksepeikendus ja patse, sarvi, värve näomaalinguteks, odavat sobivat valmisriietust ja muud elementaarset pealtvaatajate ja laste maskeerimisvajaduste katmiseks, luues niiviisi täiendavalt uue aspekti kogu maskeraadifestivalile ja -paraadile.

Üritused ei toimu enam üksnes tänavatel ja erandjuhtumitel hoonetes, kuhu on sissepääs maskeeritutel, vaid piir paraadis osalejate ja pealtvaatajate vahel hägustunud ja sulandunud. Rongkäigust saabuvad maskeeritud jalutavad nagunii vabalava suunas vabas tempos. Üpris tavaline on, et pealtvaatajad mitte üksnes ei pildista maskeerituid, vaid prestiižne on ennast või oma perekonda pildistada koos meeldiva maskikandjaga, mis omakorda muudab rühmade teekonna sakiliseks ja kaootiliseks. Ennast lõbustatakse lumesõja pidamise ja pealtvaatajate hulgas saalimisega. Pealtvaatajate seas on märgatav hulk maskeerimiselementidega (värviline parukas, maalitud nägu) või lihtsamalt maskeeritud täiskasvanuid ja lapsi, kes lustivad mõnuga ringi. Päris lustlik on jälgida ringisebivate fotograafide tegevust, kelle mõned poosid on vahel küllaltki naljakad/koomilised. Seega, sarnaselt maskeerimiskombe enda vabameelsemaks muutumisele, on ka pealtvaatajad püüdnud sulanduda rohkem festivaliga ja kasutavad lihtsamaid maskeerimisvahendeid, osaledes seeläbi samuti kaudselt festivaliesinejatena. Neil on oluline roll sündmuse õhkkonna märkamatul kujundamisel.

Foto 9. Peaaegu iga rühma juurde kuulusid muusikud.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

Festivalirühmade teekond

Huviväärne on kahtlemata festivalirühmade teekond Perniku linnas, mille peajoon kulges ajaloomuuseumi eest (selle lähistel oli saabujate transpordi jaoks parkimis-koht) peatänavale ja piki seda kesklinna. Osa rühmasid alustas ooteaega paralleeltänavalt. Osalejad seisid esinemisjärjekorda oodates rühmade kaupa pikas, poolt linna läbivas kolonnis. Kuna ooteaeg venis väga pikaks, siis toimus pidev suhtlemine pealtvaatajatega, kellest osa tunti, teist osa aga ilmselt mitte, ning aegajalt oli näha väikeseid *showsketše*. Muusikat tegid sundpeatustel ja ooteajal koos rühmadega linna saabunud muusikud. Nagu eespool mainitud, oli tegemist tüüpiliste külaorkestritega: trummid, tromboonid, vahel akordionid; samas oli piirkonnale tunnuslikke värvikaid torupillimehi ja torupilliansambleid. Pilli mängiti peatuspaikade ja ooteaja kõrval ka esinemise saateks, ent see oli juba lühem ja täpselt määratletud paladega etteaste.

Hindajatele oli sisse seatud koht kesklinnas, peatänav ristumisel vabalava ja kultuurimajani viiva tänavaga. Kuna pealtvaatajate arv on tuhandetes, siis näidati kümnekonna minuti pikkust žürii ees esinemist hiigelekraanil, et detailid oleksid eemalt jälgitavad ka publikul. Kombestiku põhjal valminud esinemiskavades olid olemas enamasti kõik klassikalised maskeerimisetenduse elemendid, sh kindla struktuuriga sketšid, kusjuures oluline koht oli rühmaga kaasa tulnud rahvatantsu- ja lauluansamblete kanda. Need rahvarõivastes nais- ja segarühmad esitasid ringtantsu, samas saatis kogu tantsimist, laulmist ja sketše pidev rütmiline maskeeritute

tekitatud kellakolin, igal rühmal oli ette valmistatud oma väljahüpatav rütm. Esinemist hindas spetsialistidest koosnev rahvusvaheline žürii, kelle hulka kuulusid nii kunstnik kui ka etnoloog. Rühmade etteastete juures hinnati nii maskide kui eten-duse kunstiväärtust ja rahvapärasust. Oma hinnangu võis saada ka publik, toetades gruppe SMS-sõnumitega. Esinemisjärgselt hajus rühm pikkamisi rahva sekka, kus aegajalt toimus samuti spontaanseid *showkatkeid*.

Järgmised olulised punktid rühmade teekonnal olid lühem teelõik läbi rahva-hulga suure vabalavani ja kultuurimajani, mille avatud rõdul samuti esineti. Eriti peatänaval jätkus jalutajaid ja improviseerijaid poole ööni. Rühmade tegelik mars-ruut alguspunktist hindajateni ning publikut vabalavale ja kultuurimajja lõbustama on ca kilomeeter. Arvestatavad on siiski ka käigud meistritudadesse, muuseumi, kaubandustänavail, kesklinnas reserveeritud rahvusrestoranidesse ja kaugematele külalistele broneeritud majutuspaikadesse. Lähemalt saabujatel oli oma transport, mis tagas paindliku liikumise ning oli ühtaegu kostüümeerimis- ja hoiupaik.

Peamine osa tegevusest ja liikumisest haaras kesklinna ega laienenud üle linna.

Maskeerimisfestivalid Bulgaarias ja mujal

Bulgaaria maskeerimiskombestik on elav traditsioon, seetõttu on protsess arenev ja selles toimuvad pidevad muutused. Võetakse omaks uusi kujundeid ja sümboleid ning lödvenevad kunagised karmid nõuded osaliste soo ja vanuse kohta. Praegu-seks on jäänud rühmas osalemise tahe minimaalseks vajalikuks eeltingimuseks, see-tõttu on rongkäigus väikelapsed kõrvuti 70-aastaste karnevali veteranidega, naised ja noored tüdrukud, kes soovivad osaleda, on samuti maskides ja kostümeeritud ning tulnud koos meestega tänavale.

Alates Bulgaaria kultuuri taassünni aegadest 18. sajandi lõpust kuni 19. sajan-di lõpuni (vaste meie rahvuslikule ärkamisajale) on ilmunud rituaalidesse uued folkloorsed tegelased. Tähtsamad poliitilis-majanduslikud muutused ja ühiskond-likud probleemid loovad pinnase eri sotsiaalsete klasside esindajate ning nähtuste parodeerimiseks. Kaasaegsed maskeerimised on duaalse loomusega. Ühelt poolt, järgides traditsiooni, liiguvad jätkuvalt igal aastal traditsioonilisel päeval ja kohas majast majja maskeeritute rühmad. Teiselt poolt, omaks võtnult *showelemendid* ja võistlusmomendi, on maskeerimine adapteeritud linnakeskkonda ja toodud lavale rohke vaatajaskonna meelelahutuseks, esitamaks etteasteid üha rohkemaarvulistel Bulgaaria ja välismaistel pidustustel.

Maskeerimisfestivalid on Balkani regioonis praeguseks üsna laialdaselt levinud ja laienev kultuuriüritus, ainuüksi Bulgaarias on neid kümme-kond, näiteks:

Edela-Bulgaaria väikelinna Simitli festivalil osales aastal 2011 üle 2000 *kukeri*, keda kogunes vaatama üle 10 000 pealtvaataja, mis ületas linna elanike arvu (BG-NES 2011); enam kui 500 *kukerit* üle Bulgaaria osales Široka Luka külas Rodope mägedes karnevalil „Presponedelnik“ (BGNES 2009).

Umbes samal ajal Perniku festivaliga tekkisid rahvarohked ja kiiresti rahvusva-helistunud maskeerimisfestivalid ka mujal. Sarnaseid rituaale leidub Rumeenias,

Serbias, Itaalias, Kreekas ja Hispaanias. Selles kontekstis võib nimetada mõningaid huvitavamaid festivale:

1. Vevčani küla karneval toimub igal aastal 13. ja 14. jaanuaril ja on pühendatud pühale Basilius Suurele. Karnevalil osalejaid kutsutakse pühakunime järgi *vasiličari*-deks. Vevčani küla kuulub alates 1993. aastast ametlikult Euroopa karnevalilinnade liitu ning sealset külakarnevali on tituleeritud **kõige enam huumori** elemente sisaldavaks omasuguste seas. Näiteks on seal viimastel aastatel väljastatud spetsiaalne karnevali pass (vrd Seto Kuningriigi dokumentidega). Karnevali ametlikul avamisel lausus nt Makedoonia kultuuriminister Elizabeta Kančeska-Milevska: “Vevčani karnevalil on traditsiooniliselt nii ironiat kui satiiri jooksvate sündmuste kohta, mis, küllaltki spontaanselt, tekitab perfektse moonutatud pildi ajast ja kohast, kus me elame” (Vevčani Carnival 2009).

2. Kurentide karneval Ptuj, Sloveenias on üks **pikemaid** festivale. Karnevali ametlik kestus on üksteist päeva, maskeerimist nimetatakse *kurentovanje*. Seda kogunemist loevad *kurentide* rühmad, kelle maskid sarnanevad bulgaarlaste omadele, aasta kõige prestiižsemaks sündmuseks (Ptuj Carnival in Slovenia; Fikfak et al. 2003).

3. Ida-Euroopa **suurim** üritus on Rijeka rahvusvaheline karneval Horvaatias oma 9000 osaleja ja 150 000 pealtvaatajaga (Rijeka Carnival).

4. Üks **uusim** rahvusvahelistunud maskeerimisfestival on Kreeta (Crete), mille esimene väliskülaline oli Perniku 2011. aasta festivali esimese auhinna – Kuldses Maski – võitnud maskeerimisrühm Jamboli rajooni Bojanovo külast. Rühm on rahvusvahelise rahvakunstiorganisatsiooni liige ja mitmete Bulgaaria karnevalide/festivalide kuldmedalivõitja. Rühm valiti välja etnoloog Nikolai Sivkovi soovitusel (Mihaylova 2011).

Kokkuvõte

Enne Teist maailmasõda oli Bulgaaria peamiselt agraarmaa, põllumajandus ja sellega seonduv tegevus moodustas suure osa majandusest, 80% inimestest elas maa-kohtades ja nende elu sõltus maaviljelusest. Külarahvast ja eriti mehi ühendava kombena oli maskeerimine külas oluline sümbol, see oli osa bulgaarlaste identiteedist. Maskeerimise olulisusele osutab kombe pikk säilimine ja edukas adapteerumine urbaniseerunud keskkonnas. Maskeerimisele kui noori mehi ühendavale ja kollektiivset identiteeti tekitavale nähtusele on osutatud ka Sloveenia puhul (Volarič 2008).

Kui meediate segunemise näide on internet, siis Perniku festival on näide maa- ja linnakultuuride segunemisest ja sulandumisest. Perniku Surva festivali põhjal saab teha üldistuse, et piirid sisemise ja välise vahel on hägustunud ja hakanud tasapisi kaduma. Mõnedki linnainimesed ja pealtvaatajad on hakanud samuti end maskeerima erineval tasemel: mõned värvivad näo, teised ostavad tänavalt värvilisi parukaid ja muid vahendeid, kantakse tüpaaži imiteerivat riietust – kurat, nõid, vms, jalutatakse ringi (üksi, paarides, väikeste rühmadena) osalejatest-maskeeritustest ja maskeerimata inimestest koosnevas rahvahulgas.

Foto 10. Esinejate ja publiku piirid ähmastuvad.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

Kui algselt olid sisemise kategooria esindajaks festivalil osalejad ja välise kategooria esindajaks publik (näitleja *versus* vaataja), siis nüüd näeme kujunemas uut sisemise ja välise vastandumist ning ühtlasi sulandumist, mis toimub organiseeritud rühmade ja informaalsete maskeerijate või rongkäigus osalejate ja spontaansete tänavamaskeerijate (organiseeritud *versus* spontaanne) vahel.

Ka vähemused võtavad omaks Bulgaaria kombeid. Näiteks täheldati bulgaarlaste maskeerimistavade levimist mustlaste hulgas juba 20. sajandi alguses (Wace 1912).

Algselt noorte meeste maskeerumine on üha liberaliseerunud vastavalt muutunud sotsiaalkultuurilistele oludele. Üheks lisanduseks on meeste rühmadega koos esinevad noored naised, kes kannavad meeste maske. Samuti on naised kaasatud festivalile rahvatantsurühmade liikmetena, mis kõik põikub traditsioonilisest tavan-dist. Kombestikku on integreeritud lapsed, lasterühmad ja igas vanuses noored, kes osalevad regionaalsetes rühmades koos täiskasvanutega või on vanemate saatjad.

Traditsiooniliste maskide (mustlased, surm, politsei, preester-papp, hobused, karud jt loomad) kõrvale on tekkinud hirmuäratavad fantastilised maskid, mõned neist on üsna moodsate meediakangelaste ja tüpaažide esindajad.

Maskeerimisfestival on võimalus sõpradevaheliseks suhtluseks, kohtumiseks sugulaste ja tuttavatega. Samuti on märgatav rohke grupisiline kommunikatsioon. Suhtlemist soodustab tegevuse koondumine kesklinna, ühisesinemised linna avalikus välisruumis ja vabalaval, kultuurimajas, samuti informaalset õhtused kohtumised klubides, restorandides ja ööbimispaikades.

Foto 11. Noorterühmadesse kuuluvad poisid ja tüdrukud.

Foto Andres Kuperjanov 2010.

Kombestiku vitaalsusele osutab maskeerimistraditsiooni jätkumine Bulgaaria diasporaakogukondades, aga ka asjaolu, et Bulgaarias on praegu kaks maskeerimismuuseumi, kohalikud ajaloomuuseumid eksponeerivad maskeerimiskostüüme ja maske Bulgaaria rahvusliku identiteedi tähtsa komponendina.

Perniku maskeerimisfestivali kui kultuurisündmuse olulisusele osutab selle mitmetasandiline jäädvustamine: inimesed fotografeerivad maske ja rühmasid, aga ka ennast ja oma lähedasi koos maskeeritutega (see on stratifikatsiooniküsimus). Sündmust jäädvustatakse koduvideotena, kuid seda kannab üle ka riigiteleviioon ning see ületab päevauudiste künnise.

Kirjandus

- BGNES 2009 = 500 Mummies Dance at Kukeri Folklore Carnival in Bulgaria's Shiroka Luka. – Novinite. Sofia News Agency. http://www.novinite.com/view_news.php?id=101634, viimati külastatud 20.10.2011.
- BGNES 2011 = 2000 Mummies Gather for Kukeri Festival in Southwest Bulgaria. – Novinite. Sofia News Agency. http://www.novinite.com/view_news.php?id=124192, viimati külastatud 20.10.2011.
- Vokova, Irena 1995 = Ирена Бокова (Състав. и ред.). *Маскарадните игри – минало и съвременност: Сборник статии*. [Перник]: Кракра, 1995.
- Vokova, Irena 1999 = Ирена Бокова. Фестивалът – традиция и съвременност. – Георг Краев, Ирена Бокова (Състав.). *Маска и ритуал: Сборник статии*. София: НБУ; Издателска къща Яр, 1999, 117–125.
- Bulgarski Folklor 2000 = Маскарадът. (Състав. Ирена Бокова) *Български фолклор XXVI*, № 4. 2000.
- Cass, Eddie 2004. *The Pace-Egg Plays of the Calder Valley*. London: FLS Books.
- Creed, Gerald W. 2011. *Masquerade and Postsocialism. Ritual and Cultural Dispossession in Bulgaria*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Fikfak, Jurij; Aleš Gačnik, Naško Križnar, Helena Ložar-Podlogar (ur.) 2003. *O pustu, maskah in maskiranju: razprave in gradiva. Opera ethnologica Slovenica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mihaylova, Zdravka 2011 = Zdravka Mihaylova. International Monetary Debauchery – the Most Favourite Carnival Figure this Year. – GR Reporter. News from Greece. http://www.grreporter.info/en/international_monetary_debauchery_%E2%80%93_most_favourite_carnival_figure_year/4199, viimati külastatud 20.10.2011.
- Haggerty, Bridget 2011. Mumming – a Yuletide Tradition. – Irish Culture and Customs. <http://www.irishcultureandcustoms.com/ACalend/Mummies.html>, viimati külastatud 20.10.2011.
- Kraev, Georg 1999 = Георг Краев. Обредно и драматично действо. – Георг Краев, Ирена Бокова (Състав.) *Маска и ритуал: Сборник статии*. София: НБУ; Издателска къща Яр, 1999, 101–113.
- Kraev, Georg; Irena Bokova 1999 = Георг Краев, Ирена Бокова (Състав.) *Маска и ритуал: Сборник статии*. София: НБУ; Издателска къща Яр, 1999.
- MacDermott, Mercia 1998. *Bulgarian Folk Customs*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Mask 2006 = Birth of the Masks of Comedy and Tragedy (last modified 19 August 2006). – <http://www.carnaval.com/mask/birthofmasks.htm>, viimati külastatud 20.10.2011.
- Mummies 2011 = Mummies Parade (last modified 29 September 2011). – http://en.wikipedia.org/wiki/Mummies_Parade, viimati külastatud 20.10.2011.
- Nikolova, Margarita 1995 = Маргарита Николова. За архетипа на обичая "Сурвакари" (според една сцена от рисунки в пещерата Магура). – Ирена Бокова (Състав. и ред.) *Маскарадните игри – минало и съвременност: Сборник статии*. [Перник]: Кракра, 1995, 21–34.
- Ptuj Carnival in Slovenia. – Federation European Carnival Cities. <http://www.carnivalcities.com/slovenia>, viimati külastatud 16.2.2012.
- Rijeka Carnival. – <http://www.aforum.com/cgi-bin/forum?14@@.ee6b847>, viimati külastatud 16.2.2012.
- Surva Festival. – http://www.surva.org/TheFestival_Eng.html, viimati külastatud 14.2.2012.

- Trankova, Dimana 2007. Bulgarian Carnival. A Guide to Jewish Bulgaria. – Vagabond. Bulgaria's English Monthly. http://www.vagabond.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=1373&limitstart=1, viimati külastatud 20.10.2011.
- Tsankova, Tatyana 1995 = Татьяна Цанкова. Маскирането по Сирница в контекста на градската култура (в края на 19-и и –40-те години на 20-и в. в Габрово). – Ирена Бокова (Състав. и ред.). *Маскарадните игри – минало и съвременност: Сборник статии*. [Перник]: Кракра, 1995, 151–162.
- Vevcani Carnival – celebration of authentic and everlasting folk humor. – Macedonian Diplomatic Bulletin (January 1, 2009). <http://www.thefreelibrary.com/Vevcani+Carnival--celebration+of+authentic+and+everlasting+folk+humor.-a0199070800>, viimati külastatud 16.2.2012.
- Volarič, Tina 2008. Pustovanje. Ločnice in prehodi. – *Traditiones* 37 (1): 47–78.
- Wace, Alan J. B. 1912. Mumming Plays in the Southern Balkans. – *The Annual of the British School at Athens*. Vol. 19 (1912/1913): 248–265. <http://www.jstor.org/pss/30096933>, viimati külastatud 20.10.2011.

Summary: Survakari, Kukeri and Others

Mare Kõiva, Andres Kuperjanov

This article sets out to observe the winter time masquerade held in the town of Pernik, Bulgaria, drawing parallels with the regions of Bulgaria, their close neighbours and a wider European context. The article focuses on how village rituals are being adapted to urban environments. In addition we also observe the format of the festival, changes it has brought along and its characteristic features – masks and characters, representation of genders, age groups, the economics of the masquerade, as well as the use of indoor and outdoor space in its process. The Survakari are masked dancers in Western Bulgaria who wear coats made of goat skin and have bells tied around their waists. The Survakari is a subgroup of the Kukeri who travel from house to house on the New Year's Eve. The article is inspired by the International Festival of the Masquerade Games Surva held on January 29th – 30th, 2010.

Before the World War II, Bulgaria was a predominately agricultural country – agriculture and the related activities constituted a large part of its economy; 80% of the population lived in rural areas and depended on agricultural production. The masquerade in question united village people and men in particular. Wearing masks was considered an important symbol and a part of Bulgarian identity. The fact that the custom has strongly been preserved and has successfully adapted to the urban environment shows the importance of the masquerade to the society.

Internet is often considered as an example of different media, the festival in Pernik in parallel can be seen as a symbol of assimilation and amalgamation of rural and urban cultures. The Pernik's Surva festival suggests a generalization that boundaries between the internal and external have become obscure and are gradually fading. Some city dwellers and spectators of the festival have also started to disguise themselves – some wear face paintings, others buy colourful wigs and other accessories from the street vendors. People wear garments or costumes imitating or depicting a particular character, e.g. the Devil, witches, etc.; they also walk in circles (alone, in pairs, in small groups) among the crowd of masked participants and undisguised onlookers.

When originally participants formed the inner category and spectators the outer category of the festival (= actor vs. audience) then now we see, the development of a new kind of inner versus outer opposition, as well as a mingling of either organized disguised groups and individuals in costumes or the parade participants and spontaneous street disguisers (= organized vs. spontaneous).

The local minorities also take over Bulgarian customs. For instance, the spread of Bulgarian masquerade tradition has been detected among the Roma community as early as in the 20th century.

In parallel with changes in the socio-cultural environment the gradual liberalization of the masquerade tradition, where once only young men could participate, can be seen as well. One of such modern additions is that young women cross-dressed as men are acting together with men's groups. Women also participate in the

festival as folk dancers. Both examples are modifications to the traditional custom. In addition children, groups of children and adolescents of different ages belonging to regional groupings are also a part of the festival.

Alongside traditional costumes (gypsies, death, policemen, priests, horses, bears and beasts), scary fantasy masks, some depicting rather modern media stars and images, have appeared.

The Festival of the Masquerade Games brings together old friends, relatives and acquaintances. The event also supports social communication between different groups, since the festival's venue is in the heart of the town joint performances are held in the open space and on the free stage, as well as in the local cultural centre. Also informal evening get-togethers take place in clubs, restaurants and places where the groups are accommodated.

The vitality of the customs is reflected in the continuation of the masquerade tradition among the Bulgarian diaspora communities. The festival tradition constitutes a major part of the Bulgarian national identity, illustrated by the fact that there are two specialised masquerade museums in Bulgaria and local history museums also display masquerade costumes and masks.

The relevance of the Pernik's Festival as a cultural event becomes apparent from the multi-layer recording of the celebration: people take pictures of the masks and performers, but also of themselves and their family members with people wearing costumes and masks (the question of stratification). People make home videos, but the festival is also high on the national media agenda, including the public television broadcasts of the event.

Резюме: Сурвакары, кукеры и другие

Маре Кыйва, Андрес Куперянов

В статье будут рассмотрены зимние ряженья в Болгарии в регионе Перник вместе с параллелями из других районов Болгарии, их ближайших соседей и более широком контексте Европы. Рассматривается адаптация деревенских традиций в городскую среду и формат фестиваля, сопутствующие этому изменения и особые черты: маски и характеры, представленность полов, возрастные группы, экономику праздника маскировки, использование внутренних и наружных помещений. Сурвакары это версия кукеров распространенная в Западной Болгарии, когда ряженные, одетые в костюмы из бараньей шкуры и прикрепленными к поясу колокольчиками совершают обход в Новый год. Рассматриваемый материал собран на международном фестивале «Сурва», состоявшийся 29–30 января 2010 года.

До Второй мировой войны Болгария была в основном аграрной страной, сельское хозяйство и связанная с ним деятельность составляли большую часть экономики, 80% людей жили в деревнях, и их жизнь зависела от земледелия. Обрядом, объединяющим жителей деревни, и особенно мужчин было ряжение, что являлось особым символом, это было частью идентитета болгар. На важность ряженья указывает долгое сохранение обряда и успешная адаптация в урбанизированную среду.

Если примером смешением медиа является интернет, то фестиваль в Перник это пример смешения и слияния деревенской и городской культур. На базе фестиваля «Сурва» в Перник можно сделать обобщение, что границы между внешним и внутренним размываются и постепенно исчезают. Некоторые горожане и зрители фестиваля также начали рядиться на разных уровнях: одни раскрашивают лицо, другие покупают на улице разноцветные парики и другие приспособления, носят имитирующую типаж одежды – черт ведьма, и пр., прохаживаются (в одиночку, парами, маленькими группами) среди людей, состоящих из участников-ряженных и незамаскированных людей.

Если первоначально представителями внутренней категории были участники фестиваля и представителями внешней категории публика (актер vs зритель), то теперь мы видим формирование нового внешнего и внутреннего противопоставления, а также слияния в одно целое, которое происходит между организованными группами и неформальными ряженными или участниками парада и спонтанными уличными ряженными (= организованное vs спонтанное).

Меньшинства также перенимают болгарские традиции. Так болгарские традиции ряженья отмечены среди цыган еще в начале XX века.

Первоначальное ряжение молодых мужчин становится все более либеральным в соответствии с изменившимися социально-культурными условиями. Одним из дополнений является выступление вместе с мужскими группами молодых женщин, которые носят мужские маски. Женщины также привле-

чены на фестиваль в качестве членов народных танцевальных групп, и все это отклоняется от традиционной обрядности. В обряды интегрировались дети, детские группы и молодежь различного возраста, которые участвуют в региональных группах вместе со взрослыми или сопровождают родителей.

Рядом с традиционными масками (цыгане, смерть, полиция, священник – поп, лошади, медведи и др. животные) появились вызывающие страх фантазийные маски, некоторые из них изображают представителей достаточно модных героев медиа и типажей.

Фестиваль ряженья это возможность для дружеского общения, встречи с родственниками и знакомыми. Также заметна активная коммуникация внутри группы. Общению способствует концентрация деятельности в центре города, совместные выступления в публичном внешнем городском пространстве и на свободной сцене, в доме культуры, а также неформальные вечерние встречи в клубах, ресторанах и местах ночлега.

На жизнеспособность традиции указывает и продолжение традиции ряженья в общинах болгарской диаспоры, а также и то обстоятельство, что в Болгарии сейчас имеется два музея ряженья, местные исторические музеи экспонируют костюмы ряженных и маски как значимый компонент болгарского национального идентитета.

На важность фестиваля ряженья в Перник как культурного события указывает и его увековечивание на различных уровнях: люди фотографируют маски и группы, а также себя и своих близких вместе с ряженными (это вопрос стратификации). Событие записывается как домашнее видео, но его транслирует и государственное телевидение, и он превышает рубеж новостей.